सुरक्षित मातृत्वको ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन

शोधकर्ता

बसन्ती कुमारी यादव

क्या.दर्ता नं. : ५५/०६९

परीक्षा क्रमाङ्क : १३००२४/०७०

त्रि.वि.दर्ता नं. : ९–२–१३–१५७२–२००७

स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा

विभाग अर्न्तगत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षका स्वास्थ्य

शिक्षा विषयको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार गरिएको

शोधपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय

श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव बहुमुखी क्याम्पस, सिरहा

फाल्गुण, २०७२

घोषणा–पत्र

म यो घोषणा गर्दछु कि सिरहा जिल्ला कृष्णपुर गा. वि. स. वार्ड नं. ३ स्थित तत्मा (दास) टोलमा सुरक्षित मातृत्वको ज्ञान र अभ्यास अध्ययन विषयमा शुरु देखि प्रतिवेदन तयार गर्दा सम्म म आफै प्रत्यक्ष सहभागी भई यो शोध-पत्र तयार पारे कि छु । साथै यो अनुसन्धान कार्य अन्यत्र कतै कुनै उपाधी वा क्याम्पसमा न बुझाएको प्रतिवद्धता सहितको अभिव्यक्ति व्यक्त गर्दछु ।

बसन्ती कुमारी यादव
एम. एड्. दोस्रो वर्ष

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

☎ ०३३-५२०३९८
०३३-५२००८२

श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव
बहुमुखी क्याम्पस, सिरहा

पत्र संख्या :-
चलानी नं. :-

मिति

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा शिक्षण विभाग अन्तर्गत स्वास्थ्य शिक्षा मूल विषय लिई स्नात्तकोत्तर तह एम.एड. द्वितीय बर्षका छात्रा बसन्ती कुमारी यादवले **सुरक्षित मातृत्वको ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन** शीर्षकको शोध पत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशन, सल्लाह र सुझावको आधारमा तयार पार्नु भएको हो । निजले तयार गरेको यस शोध पत्रको अध्ययन र प्रस्तुतिकरणबाट म सन्तुष्ट छु । तसर्थ यस शोध पत्रको आवश्यक मूल्यांकनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७२/४/११ (2015 -7- 27)

....

विनोद कुमार कर्ण

(शोध निर्देशक)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

०३३-५२०२७८
०३३-५२००८२

श्री सूर्यनारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव
बहुमुखी क्याम्पस, सिरहा

पत्र संख्या :-
चलानी नं. :-

मिति

स्वीकृति- पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा शिक्षण विभाग, अन्तर्गत स्वास्थ्य शिक्षा मूल विषय लिई स्नाताकोत्तर तह एम.एड. द्वितीय बर्षमा अध्ययनरत छात्रा बसन्ती कुमारी यादनले सो तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने हेतुले **सुरक्षित मातृत्वको ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन** शीर्षकको शोध पत्र तयार गरी स्वीकृतिका लागि प्रस्तुत गर्नु भएकोले शोध पत्र मूल्यांकन समितिबाट स्वीकृति गरियो ।

शोधपत्र मूल्यांकन समिति

क्र.सं.	**नाम**	**पद**	**हस्ताक्षर**
१	राम चन्द्र यादव	विभागीय प्रमूख	....
२	विनोद कुमार कर्ण	शोध-निर्देशक	....
३	..प्रा.डा.अशोक कुमार झा	बाह्य परीक्षक	....

मिति : २०७२/११/१८ (2016 -3- 02)

कृतज्ञताज्ञापन

यो अनुसन्धान प्रतिवेदन तयार गर्नमा मलाई शुरु देखि निरन्तर पथ प्रदर्शन,अमूल्य समय, सहयोग,मार्गनिर्देर्शन,सल्लाह,सुझाव एवम् उत्साह प्रदान गर्नु हुने शोध निर्देशक विनोद कुमार कर्ण ज्यू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

यो अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्ने क्रममा यसमा भएका त्रुटीहरु औंल्याई मार्गदर्शन एवं अमूल्य सुझावहरु प्रदान गर्नु हुने यसै क्याम्पसका एम.एड.तहका कार्यक्रम संयोजक प्रा.डा. अशोक कुमार झा लाई म विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यसै गरी मलाई आफ्नो अमूल्य प्रशासनिक सल्लाह, सुझाव र मार्गदर्शन प्रदान गर्नुहुने यस क्याम्पसका श्रद्धेय गुरुहरू क्याम्पस प्रमुख रामहित यादव, शिक्षा स-क्याम्पस प्रमूख जिबछ यादव, , स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा शिक्षण विभागका बिभागीय प्रमुख राम चन्द्र यादव र विषय शिक्षकहरू मनोज कुमार यादव, सिजय कुमार यादव, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयका आं.शिक्षक सुरेन्द्र कुमार यादव लगायत सिरहा क्याम्पसका सम्पूर्ण प्राध्यापक कर्मचारीहरु प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

यसै गरी अन्तमा सिरहा, कृष्णपुर गा.वि.स.का सचिव हरिदेव यादव, यसै गा.वि.स.मा कार्यरत मातृशिशु कार्यकर्ता राधिका चौधरी, महिला स्वयम्सेविका धनमन्ती देवी यादव ,विभिन्न संघ-संस्था तथा सम्पूर्ण कृष्णपुर -३ तत्मा(दास)टोलका बासिन्दाहरू प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । यसका साथै यस प्रतिवेदनलाई विभिन्न आकर्षक र शुद्ध सहि निक्यौल गरी कम्प्युटर टङ्कनमा सहयोग गर्नुहुने **अनुपमा कम्प्यूटर** का जितेन्द्र यादवलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै मेरो स्नेही छोराहरु कृष अधिकारी र आदित्य अधिकारी समेतलाई सम्झन चाहन्छु ।

बसन्ती कुमारी यादव

शोधसार

*प्रस्तुत शोध अध्ययन **सुरक्षित मातृत्वको ज्ञान र अभ्यासको अध्ययन** शीर्षकमा तयार पारिएको हो । यस अध्ययनका उद्देश्यहरु सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धी समुदायका महिला र पुरुषको ज्ञान र अभ्यासको पहिचान गर्नु, समुदायमा सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धी अवस्था पता लगाउनु,परिवार नियोजन सम्बन्धी ऊनीहरुको अभ्यास पता लगाउनु र सुरक्षित मातृत्व सम्वन्धी देखिएका समस्याहरुलाई समाधानका उपायहरु खोजी गरी सुझाउनु हो ।*

यस अध्ययन सिरहा जिल्ला कृष्णपुर गा. वि. स वार्ड नं.३ को तत्मा (दास) टोल समुदायका जम्मा ४२ घरधुरीका २६५जनसँख्या मध्ये२६प्रतिशतले ७० जनालाई सामान्य सम्भावानायुक्त नमुना छनोटका आधारमा जनसंख्याको रुपमा लिई अन्तरवार्ता सूचिको प्रयोग गरेर तथ्यांकहरुको संकलनलाई व्याख्यात्मक अनुसन्धान ढाँचामा सम्पन्न गरिएको छ ।

अध्ययनवाट प्राप्त नतिजलाइ हेर्दा प्रजनन् स्वास्थ्य सम्वन्धि जानकारी भएका ४०.५४% र नभएका ३९. ४६% रहेको पाइयो । यस समुदायमा २० वर्ष अगाडि नै विवाह गर्ने को संख्या वढी अर्थात ६६.२९% रहेको पाइयो । सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धी जानकारी नभएका कारण पोषण खाना, सुइ, खोप सवास्थ्य परिक्षण आदिको अभावको कारण शिशुको मृत्यु भएको उत्तर दिनेको संख्या २८.३८% पाइयो । गर्भावस्थामा ४ पटक स्वास्थ्य परीक्षण गराउन जाने ३१.०८% पाइयो । पत्नीलाई गर्भावस्थामा जाँच गर्नुसँगै लिएर जाने पत्ति ४१.८९% र नजाने ५८.११% रहेको पाइयो । गर्भावस्थामा थप पौष्टिक खाना खाने भन्दा नखानेको संख्या बढी अर्थात ७२.९६% पाइयो । बच्चालाई लगाउनु पर्ने खोपको जानकारी भएका पत्ति ४४.५९% र नभएका ५५.४१% रहेको पाइयो । महिलाहरुले परिवार नियोजनको अस्थायी साधानको रुपमा डिपोलाई अपनाउने ३५.१४% पुरुषहरुले परिवार नियोजनको साधन प्रयोग १६.२३% र नगर्ने ८३.७८% रहेको पाइयो ।

अध्ययनबाट प्राप्त भएको प्राप्ति र निष्कर्षलाई हेर्दा देखिएको समस्यालाई समाधान गर्नको निम्ति स्वास्थ्य सेवा विभाग सरकारी तथा गैह्र सरकारी संघ,संस्था र स्थानीय निकायको समन्वयमा समुदायमा प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकेको खण्डमा प्रजनन् स्वास्थ्य र सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धी समस्यालाई कम गर्न सकिन्छ ।

विषय सूची

घोषणापत्र	i
सिफारिस - पत्र	ii
स्वीकृति - पत्र	iii
कृतज्ञता ज्ञापन	iv
शोधसार	v
संक्षिप्त शब्दावली	vi
विषय सूची	vii
तालिका सूचि	
चित्र सूचि	
परिच्छेद एक : परिचय	१-१०
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	६
१.३ अध्ययनको औचित्य	७
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	९
१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	९
१.६ अध्ययनको परिसीमा	९
१.७ अध्ययनमा प्रयोग भएका शब्दावली	१०
परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन सैद्धान्तिक खाका	११-१५
२.१ पूर्व साहित्यको पुनरावलोकन	११
२.२ सैद्धान्तिक खाका	१३
२.३ सम्बन्धित साहित्यको उपादेयता	१४

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया १६–१८

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा १६

३.२ अध्ययनको जनसङ्ख्या १६

३.३ नमुना तथा नमूना प्रक्रिया १६

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन १६

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनको वैधानिकता १७

३.६ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया १७

३.७ तथ्याङ्कको विश्लेषण प्रक्रिया १७

परिच्छेद चार : तथ्यांकको व्याख्या तथा प्रस्तुतिकरण १८–४२

४.१. सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धी समुदायका महिलाको ज्ञान १८

४.१.१. वैवाहिक स्थिति १८

४.१.२ पहिलो गर्भधारणको उमेर १९

४.१.३ सुरक्षित मातृत्व बारे जानकारी प्राप्त महिला २०

४.१.४ सुरक्षित मातृत्वको जानकारीको माध्यम २१

४.२ समुदायमा सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धि अवस्था २२

४.२.१ गर्भावस्थामा स्वास्थ्य परीक्षण २२

४.२.२ गर्भावस्थामा जुकाको औषधी खाएको विवरण २३

४.२.३ गर्भवतीले टी.टी. खोप लगाएको अवस्था २४

४.२.४ गर्भावस्थामा थप पौष्टिक खानाको विवरण २५

४.३ सुत्केरी अवस्था २६

४.३.१ सुत्केरी गराएको स्थान २७

४.३.२ प्रसव अवस्थामा देखिएको समस्या २८

४.३.३ बच्चाको नाल काट्न प्रयोग गरिएको साधन २९

४.३.४ बच्चालाई दुध बाहेक अरु थप खानाको खुवाएको समय ३०

४.३.५ बच्चालाई दुध बाहेक थप खानाको विवरण ३१

४.३.६ बच्चा बिरामी हुादा जाचाउन लैजाने स्थान ३२

४.३.७ बच्चाको मृत्युको कारण ३३

४.४ सुरक्षित मातृत्वमा पुरुषको भूमिका ३४

४.४.१ गर्भावस्थामा पत्नीलाई गरेको सहयोग विवरण ३५

४.४.२ गर्भ जााच गराउन पतिसागै गएको विवरण ३६

४.४.३ बच्चाको स्वास्थ्य प्रति ध्यान दिने पतिको विवरण ३७

४.४.४. नौ महिना पछि बच्चालाई खोप लगाउने प्रति पतिको ज्ञान ३८

४.५ परिवार नियोजन सम्बन्धि अभ्यास ३९

४.५.१ परिवार नियोजनको विषयमा खुलेर कुरा गर्ने दम्पति ३९

४.५.२ परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्ने महिला ४०

४.५.३ पतिले परिवार नियोजनको साधन प्रयोगको विवरण ४२

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति,सारांश, निष्कर्ष तथा सुझावहरु ४३-५३

५.१ प्राप्ति ४३

५.२ सारांश ४४

५.३ निष्कर्ष ४७

५.४ सुझावहरू ४८

५.४.१ नीतिगत तह ४८

५.४.२ अभ्यास तह ४९

५.४.३ अनुसन्धान तह ५०

सन्दर्भसूची

अनुसूचीहरु

तालिका सूची

क्रम संख्या विवरण	पेज नं.
१ महिलाको विवाह गर्दाको उमेर	१८
२ पहिलो गर्भधारणको उमेर	१९
३ सुरक्षित मातृत्ववारे जानकारीको माध्यम	२१
४ गर्भाअवस्थामा स्वास्थय परिक्षण	२२
५.गर्भाअवस्थामा जुकाको औषधी खाएको विवरण	२४
६ गर्भवतीले टी.टी. खोप लगाएको अवस्था	२५
७ सुत्केरी गराउने स्थान	२७
८. प्रशव अवस्थामा देखिएका समस्या	२८
९ नाल काट्न प्रयोग गरिएको साधन	२९
१० बच्चालाई थप खानाको समय विवरण	३०
११ बच्चालाई जाचाउन लैजाने स्थान	३२
१२. बच्चाको मृत्युको कारण	३३
१३ गर्भ जाँच गराउँदा पति साथमा गएको विवरण	३६
१४ बच्चाको स्वास्थ्यप्रति पतिको ध्यान	३७
१५ परिवार नियोजनको विषयमा खुलेर कुरा गर्ने दम्पति	४०
१६ पतिले परिवार नियोजनको साधन प्रयोगको विवरण	४२

चित्र सूची

क्रमसंख्या	विवरण	पेज नं.
१.	सुरक्षित मातृत्व बारे ज्ञान	२०
२.	सुरक्षित मातृत्वको जानकारीको माध्यम	२१
३.	गर्भावस्थामा थप पौष्टिक खाना	२६
४.	प्रसव अवस्थामा देखिएको समस्या	२८
५.	बच्चालाई दुध बाहेक थप खानाको विवरण	३१
६.	गर्भावस्थामा पत्नीलाई गरेको सहयोगको विवरण	३५
७.	९ महिना पछि खोप लगाउने प्रति पतिको ज्ञान	३८
८.	परिवार नियोजनको साधन प्रयोग गर्ने महिला	४१

संक्षिप्त शब्दावली

आई.सी.पी.डी.	:	इन्टरनेसनल कन्फ्रेन्स अन पपुलेसन एन्ड डेभेलपमेन्ट
गा.वि.स.	:	गाउँ विकास समिति
टि.टि.	:	टिटानस टक्साइड
डी. पी. टी.	:	डिप्थेरिया पट्युसिस टक्साइड
बी.ए.सी.	:	बिहेभियर एडप्टेसन कर्भ